

УДК 338.432

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НА КЛАСТЕРНИХ ЗАСАДАХ

Нікуліна В.Б.

В статті розглядаються теоретичні аспекти створення та функціонування агропромислових кластерів. Викладено теоретичні положення підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва на кластерних засадах. Актуальність даної статті обумовлена потребою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників агропромислової продукції.

Ключові слова: кластер, агропромислова кластеризація, конкурентоспроможність, конкурентне середовище.

ВСТУП

Перші теоретичні основи кластерів було закладено ще А. Маршалом [6], який у праці „

Принципи економічної теорії” дослідив феномен „особливих промислових регіонів”. На протязі першої половини ХХ століття кластери розглядались як вид регіоналізму, а підходи до їх визначення базувались на вивченні агломерацій. Сучасна економічна теорія відводить кластерам більш структуровану роль, оскільки їх необхідно розглядати в контексті теорії

Нікуліна Вікторія Богданівна, к.е.н., доцент кафедри економіки Тернопільської філії Європейського університету, тел. 097-595-55-26.

конкуренції всіх рівнів та з урахуванням впливу на неї глобалізаційних процесів.

Поняття кластера було досліджено Майклом Портером [8]. Він дав визначення кластерів як сконцентрованих за географічною ознакою груп взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (університетів, торгових об'єднань, тощо), що конкурують і разом співпрацюють. У центрі висунутої М. Портером теорії національної, регіональної та місцевої конкурентноздатності поставлена саме кластерна модель господарювання.

Наприкінці ХХ століття провідні вчені-економісти чітко пов'язують підвищення конкурентоспроможності господарюючих структур і територій з кластерною теорією розвитку.

Питання підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва досліджують в своїх працях видатні українські вчені – економісти: Іванько А.В. [2], П.Т.Саблук [9], О.В.Ульянченко [7], М.Ф.Кропивко [4]. В працях вчених С.І.Соколенко [3], Н.В.Костенко знайшло відображення питання формування конкурентноспроможних кластерів.

Іванько А.В. [2] дає визначення агропромислової кластеризації як концентрації і спеціалізації агропромислового виробництва з формування на території замкнених циклів „виробництво-зберігання-переробка сільськогосподарської продукції” на засадах інтеграцій з використанням механізмів корпоратизацій та кооперацій для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможності продукції та підвищення її привабливості.

Дослідження питань територіально-самоврядної системи управління в аграрному секторі шляхом кластерної організації агропромислового виробництва присвячені роботи М.Ф.Кропивко [4].

Актуальність даної проблеми зумовлена потребою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників агропромислової продукції. Одним з підходів, за допомогою якого можна узгодити питання конкурентоспроможності, є підхід до формування територіальних агропромислових кластерів.

Формування конкурентного середовища діяльності підприємств зумовлюється наявністю ресурсів та професійних навичок, інформації за допомогою якої характеризується можливість використання наявних ресурсів та зовнішніх впливів, роль держави та внутрішніх і зовнішніх конкурентів.

Агропромислова кластеризація, за П.Т.Саблуком і М.Ф.Кропивко [9] – концентрація і спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території замкнутих продуктових ланцюгів на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентноспроможної продукції, а також підвищення прибутковості.

Дуже схожі на кластери структури існували в АПК колишнього СРСР та забезпечували спеціалізацію та інтеграцію аграрного виробництва.

Цими структурними об'єднаннями були РАПО (районні агропромислові об'єднання). Безпосередніми галузевими об'єднаннями були Птахопром, Укрсадвинпром, Харчопром.

Метою формування кластерів є залучення додаткових коштів до регіону через посилення конкурентоспроможності шляхом надання допомоги у визначенні, використанні спільних можливостей та розширення ринку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

С.В.Мочерний [1] дає визначення конкурентоспроможності як здатність діяти в умовах ринкових відносин та отримувати прибуток, достатній для науково – технічного вдосконалення виробництва, стимулювання працівників та підтримки продукції на високому якісному рівні.

Головними цілями створення та діяльності кластерів в агропромисловому виробництві, за О.В.Ульянченко [7], є:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок впровадження інноваційних технологій;
- зниження рівня виробничих витрат і підвищення якості виробничої продукції за рахунок ефекту синергії;
- уніфікований підхід до керування якістю, логістики, інжинірингу, інформаційних технологій;
- створення нових робочих місць та забезпечення постійної зайнятості в умовах реформування економіки;
- спільне лобювання інтересів учасників кластера в органах державної влади;
- забезпечення якомога повнішого виробничого циклу;
- доступ до світових ринків аграрної продукції та аграрних бірж;
- створення дієвої системи доступу та обміну інформацією щодо попиту та пропозиції на ринку.

Особливістю кластерної організації виробництва є те, що основна частина прибутку від реалізації продукції розподілена між учасниками кластера відповідно до частки витрат у кінцевому продукті. Це дозволяє пом'якшувати негативний вплив диспаритету в агропромисловому комплексі.

Глобалізація сучасної економіки робить другорядним традиційний її поділ на сектори та галузі. Основним організаційним підходом стає кластерна організація розвитку.

На думку О.В.Ульянченко [7] процес кластеризації регіональних АПК доцільно проводити поступово шляхом прийняття науково - обґрунтованих середньострокових регіональних програм розвитку кооперативних, інтегративних і кластерних об'єднань.

Кластерний підхід повністю змінює принципи реалізації державної агропромислової політики. Конкурентноздатність агропромислового комплексу на сучасному етапі є невисокою через те, що держава не запроваджує політику кластерної структуризації економічних відносин. В свою чергу, традиційні

моделі розвитку на основі використання інвестицій та факторів сільськогосподарського виробництва є мало результативними. Реалізація кластерно-конкурентної та інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва принципово змінила би ситуацію в даній сфері.

Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України та переведення його на інноваційний шлях розвитку задекларовано законом України „Про основні засади державної аграрної політики до 2015 року та в Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки „Шляхом Європейської Інтеграції”, Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року.

Вивчення кластерів і кластерного підходу неможливо проводити без вивчення та аналізу агропродовольчого ринку, якому притаманні наступні риси:

- обмежена прозорість; суттєва диференціація цін за каналами реалізації продукції;
- незавершеність формування єдиного ринкового середовища, яка проявляється в значній територіальній варіації цін.

Кластеризація вітчизняного аграрного сектора має будуватись на предметних методах державного керування галуззю у розрізі передумов її сталого розвитку, які задані інноваційною стратегією галузі.

За нинішніх умов в аграрному секторі України відсутні державні програми підтримки кластерної економіки. Підприємці стихійно, безсистемно скупчили або перекупувають підприємства агропромислового комплексу, а потім розбудовують власні постачальницько - виробничо-збутові ланцюжки або схеми подібні до мережевого маркетингу. У цих випадках незавершеність формування кластерів має своє пояснення: молоко та м'ясопереробні підприємства у процесі приватизації опинились у руках суб'єктів, які прагнуть максимально використати те, що їм дісталось.

Стихійність та некерованість кластерів в агропродовольчому секторі пояснюється відсутністю стратегій кластеризації регіональних органів. Як наслідок, ресурсний потенціал територіального кластера використовується неефективно, підвищується безробіття, скорочуються доходи населення та відрахування до місцевих бюджетів.

До складу агропромислового кластера можуть входити:

- виробники сільськогосподарської продукції;
- суб'єкти, що здійснюють переробку та зберігання продукції;
- логістичні та маркетингові компанії;
- підприємства з обслуговуючих галузей.

Учасники агропромислового кластера можуть ефективніше використовувати елементи ринкової інфраструктури із зберігання, транспортування, переробки та реалізації продукції.

Організація агропромислового кластера включає в себе продовження певних підготовчих етапів. Перший етап полягає у визначенні психологічної готовності потенційних учасників

кластера до об'єднання. Особливості другого етапу – це обґрунтування одержання ефекту синергії за рахунок відсутності посередників на стадіях виробництва, переробки та реалізації.

Перехід на кластерну організацію розвитку конкурентоспроможного великого товарного агропромислового виробництва має відобразитись на аграрній політиці як:

- перспективне довгострокове програмне завдання координації зусиль органів громадського, регіонального і державного управління та виробничих формувань;

- спрямування коштів на досягнення визначених для кожного кластера цілей та напрямів.

Для успішної діяльності агропромислового кластера необхідні:

- земля як головний засіб виробництва;
- кілька підприємств, об'єднаних метою досягнення конкурентних переваг шляхом консолідації своїх зусиль;
- наукові і освітні інституції (генерування нових ідей, підготовка висококваліфікованих кадрів);
- підприємства – ядра кластера;
- банківські та страхові установи;
- державні програми розвитку кластерних утворень.

Кластерна структуризація економічних відносин – це одна із форм адаптації економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов конкуренції, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Економічними факторами об'єднання аграрних підприємств є:

- перспективи збільшення обсягів виробництва продукції для реалізації на групових ринках сільськогосподарської продукції;

- можливості для впровадження інновацій у виробництво, що дає змогу підвищити рівень конкурентоздатності продукції порівняно з поодинокими товаровиробниками;

- проведення підприємствами – учасниками спільної маркетингової політики для досягнення більших конкурентних переваг ринку;

- запровадження єдиної цінової політики на ринках для мінімізації диспаритету цін на агропромислово продукцію.

ВИСНОВКИ

На першій стадії кластеризації потрібно забезпечити державне стимулювання, контроль та координацію процесів об'єднання. Для цього необхідна розробка і впровадження Державної цільової програми розвитку кластерів. Ця програма має передбачати двосторонній зв'язок науки та виробництва конкурентоспроможної продукції. Необхідно розробити та запровадити:

- національну систему повного і оперативного інформаційного забезпечення учасників кластерів та наукових установ для прискорення координацій спільних дій;

- упорядкувати українське законодавство відповідно до вимог європейської спільноти;

- механізми розподілу фінансових коштів для раціонального задоволення потреб учасників кластеру;

- розвиток сільських депресивних територій і прилеглої інфраструктури;

- міжгалузеві зв'язки та сформувати систему державного замовлення на продукцію різних галузей агропромислового виробництва.

Забезпечення врівноваженого розвитку села вимагає системного наукового підходу, реалізації національних інтересів продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу.

Саме концепція кластерів забезпечує розвиток інноваційної форми мислення. Це дає змогу підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки, її галузей, стимулює приплив іноземних інвестицій в агросферу.

Таким чином, розробка і впровадження напрямів реформування системи національного агропромислового виробництва на кластерній основі сприятиме підвищенню рівня ефективності та конкурентоспроможності національного АПК, формуванню дієвих і прозорих ринкових механізмів господарювання на селі та в цілому сприятиме широкому використанню наявних конкурентних переваг, що має важливе політичне, економічне та соціальне значення для країни.

Економіка територій, що формуються на основі кластерів – це модель конкурентоспроможної та інвестиційно привабливої економіки. Кластерні локальні мережі є джерелами і факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання і сталого розвитку території. У рамках кластера на основі інтеграційних і кооперативних зв'язків високими темпами відбувається адаптація аграрних і переробних підприємств до ринкових умов, що є надзвичайно актуальним на сучасному етапі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічний словник-довідник / за ред. С.В.Мочерного. – К.: Феміна, 1995. -368с.
2. Іванько А.В. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу // Економіка АПК. - 2009. - №4. - С.32-37.
3. Кластери в глобальній економіці / С. Соколенко. -К.: Логос, 2004. - 848с.
4. Кропивко М.Ф., Бембега І.О., Бакун В.В. Формування кластерів в агропромисловій сфері регіону. Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегій інноваційної інвестиційного розвитку України // Матеріали міжнародної наук.- практ. Конф. У 3- х. Част. –К.: РВПС України НАН України, 2008. Ч.3. - С.53- 56.
5. Кропивко М.В., Мазоренко І.І., Бембега І.О., Бакун В.В. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів // Економіка АПК. - 2008. - №10. - С.7-15.
6. Маршалл П. Принципы экономической теории / П.Маршалл. - М.: Прогресс, 2000. – 416с.
7. Портер М. Конкуренция [учебное пособие; пер. с англ.]. - М.: „Издательский дом „Вильямс”, 2001. - 495с.
8. Саблук П.Т., Кропивко М.Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки // Економіка АПК. - 2010. - №1. - С.3-12.
9. Ульянченко О.В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на кластерних засадах // Вісник аграрної науки. – 2010. - №10 – С.56-59.